

אברהם

וַיִּקְרָא יְהוָה אֶבְרָם
זֶה יוֹסֵף שְׁמוֹ לְבַתְּמִילָה

מתודת ומשנת של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף קאניל זצ"ל

פרשת צו - הג הפסח תשפ"ה • שנה ה' - גליון ר"ב • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

צינונים לתורה כלל לו

וּמִכְנָסִי בְּדִ יִלְבֹּשׁ עַל בְּשָׂרוֹ (ו, ג).

מדוע נקטו דין יתור בגדים הן במכנסים והן באבנט

ענין זבחים (יה), לבש שני מכנסים, שני אבנטים, חסר אחת (מכל הבגדים), יתר אחת (הוסיף עליהם שום בגד בעולם) כו' ועבד, עבודתו פסולה.

ונראה, דהא דנקט דין יתור בכפילות הבגד במכנסים ובאבנט, אף דהיה די לכאורה דלינקטיה רק בבגד אחד לבד, ונדון מזה ממילא גם על כל שאר הבגדים דאם לבשן שנים הוי יתור, היינו משום דיש רבותא בכל אחד מהם.

דאי הוי נקט רק שני מכנסים, הוה אמינא דווקא מכנסים, אבל שני אבנטים הוה אמינא דלא יוחשב יתור, מטעמא דכל חדא וחדא חזיא ליה, כי היכא דאמרינן בהך דיתיר לבונתה (מנחות יא), דאם הפריש שני קומצין לא חשיב יתור לבונה, מטעמא דכל חדא וחדא חזיא ליה. דבמכנסים לא שייך זה - לומר דלא הוי יתור משום דכל חדא וחדא חזיא ליה, כיון דבלובש שני מכנסים על כרחך אחד פנימי ואחד חיצון, ואם כן החיצון הרי אינו ראוי, שהרי הפנימי חוצץ בין בשרו לחיצון (ראה זבחים טז), ועל כרחך דהפנימי לבד הוא הבגד הראוי, ואם כן שוב החיצון הרי הוא יתור, ולא שייך כל חדא וחדא חזיא ליה, ודו"ק. ומה שאין כן בשני אבנטים, דיכול ללבושן זה למטה מזה ואין שם חציצה, על כן שפיר הוה אמינא דלא חשיב יתור ככהאי גוונא, מטעמא דכל חדא וחדא חזיא ליה.

ואי הוי נקט שני אבנטים, הוה אמינא דווקא בשני אבנטים הוה דהוי יתור, משום דשניהם במקום האבנט, ומה שאין כן בשני מכנסים, כיון דקבע הכתוב מקום המכנסים על הבשר, וכמו שנאמר 'ומכנסי בד ילבש על בשרו', ואם כן בלובש שני מכנסים דעל כרחך אחד פנימי ואחד חיצון, והחיצון הרי אינו על הבשר, אם כן הוה אמינא דחשוב מפאת זה שהוא שלא במקום המכנסים, כיון דהמכנסים צריכים להיות על הבשר, ועל כן הוה אמינא דלא יוחשב יתור למכנסים, כיון דהוא שלא במקום הראוי למכנסים, וכך דזבחים שם (טז), לא אמרו יתור בגדים אלא במקום בגדים כו', קא משמע לן, ודו"ק.

גליוני הש"ס בבא בתרא קסד:

זֶה קָרְבֵּן אֶהְרֹן וּבָנָיו וּגו' עֲשִׂיתָ הָאֶפֶה
סֵלֶת מִנְחָה תָּמִיד וּגו' (ו, יא).

עניני כפרה שבחביתי כהן גדול ♦ דמיונה למנחת חוטא

בבבא בתרא (קסד): שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום, הרהור עבירה, וענין תפלה, ולשון הרע.

יש לומר, דזה ענין החביתין שכהן גדול מקריב בכל יום (ראה רש"י פסוק יג), והיינו לכפרה על חטא. ולא חייבה תורה זה בשאר אדם, רק בכהן גדול, שמתוך גדול מעלתו - הקלות נחשבות לו כחמורות, וצריך כפרה טפילי, וגם לשאר ישראל התמיד מכפר (ראה במדב"ר כא, כא), ומה שאין כן הכהן גדול למעלתו צריך קרבן בפני עצמו, דמשוח כציבור (יבמות ט). וכזה בכריתות (כה), דבבא בן בוטא היה מביא אשם תלוי בכל יום לכפרה, והיה נקרא 'אשם חסידים'. וכענין זה חייבה תורה בכהן גדול מנחת חביתין בכל יום לכפר.

וגם יש לומר, דכיון דאחד משלש עבירות שאין ניצולין בכל יום - אבק לשון הרע, ומבואר במהר"ל מפראג ז"ל (דרוש לשבת תשובה עמוד פא ד"ה ובפרק), דקטורת מכפרת על לשון הרע (זבחים פח), וקטורת דיום הכיפורים דהיתה דקה מן הדקה (יומא מה), היינו שמכפרת על אבק לשון הרע, והיינו משום דיום הכיפורים הוא יום נעלה ביותר, וצריך גם אבק לשון הרע כפרה, ולכן הקטורת בו דקה מן הדקה לכפר על אבק לשון הרע.²

ומבואר בספרי הדרוש (ראה ערבי נחל פרשת אמור דרוש ד"ה ונחה; אור לשמים פרשת תצוה ד"ה ועשית), דהכהן גדול ויום הכיפורים וקדשי קדשים עניינם אחד, דכולם קדשי קדשים, זה בנפש, וזה בזמן, וזה במקום - עולם שנה נפש (ראה ספר יצירה פ"ו מ"א), וזהו ענין כניסת כהן גדול ביום הכיפורים לקדשי קדשים, דאז היה התחברות הקדשי קדשים בעולם שנה נפש יחד כנוודע.

ולכן הכהן גדול דמדרגתו מדרגת יום הכיפורים - לפי הנ"ל, לכן צריך תמיד כפרה על אבק לשון הרע, וכיון דאין ניצולין מזה בכל יום - לכן מביא מנחה לכפרה בכל יום.

וענין מנחות (נא), דאי לא כתב רחמנא 'בְּשִׁמּוֹן', הוה אמינא תיהי (מנחת חביתין) כמנחת חוטא. וצריך טעם, דמדוע הוה אמינא לדמותה למנחת חוטא. וגם לרבי שמעון (שם ו), מאי דמנחת חוטא אינה טעונה שמן - שלא יאח קרבנו מהודר, ואם כן מאי שייך זה במנחת חביתין.

ואך להנ"ל ניחא. דגם מנחת חביתין הוא לכפרה על חטא בכל יום - כאשר תלוי דבבא בן בוטא שהיה מקריב בכל יום, ועל כן שפיר יש לדמותו למנחת חוטא. ומהעבירות שאין אדם ניצול בכל יום הם כאן - הרהור עבירה ואבק לשון הרע, ומצינו במנחת מחבת דמכפרת על זה, ענין רש"י מנחות (סג, ד"ה רחשי - ד"ה מחבואי)³, ועל כן שפיר יש לומר, דמנחת חביתין דהיתה גם כן מנחת מחבת ובאה בכל יום, היינו דבאה לכפר על חטאים הנ"ל שאין אדם ניצול בכל יום.

ואולם נזכרתי עוד גמרא מנחות (עד). דאמרו, שכן תדירה לא חטי, וברש"י: נדבתו וחביתיו אין באין על חטא כמנחת חוטא, ענין שם. ויש לומר, דשם הכוונה דאין בא

על חטא ידוע וחמור כמנחת חוטא, אבל שפיר גם היא באה לכפרה. ותדע, דעולה נמי מיקרי 'אינו בא לכפרה' (ראה זבחים ה). נגד חטאת, ואף על גב דמכפר אעשה (ראה יומא לו). והרהור עבירה (ראה ויק"ר ז, ג). וענין רש"י זבחים (ג, ד"ה עולה) דכתב: עולה לגבי חטאת ואשם - לא חשיבא כפרת עשה ידיה כפרה, ענין שם.

ונזכרתי, דמנחת חביתין עצמה קרויה 'חטאת' בקרא, ענין רש"י מנחות (קח. ד"ה ומותר עשירית)⁴ ותוספות שם (ד"ה ומדאניה)⁵, ואם כן יש לומר טעם הגמרא מנחות (נא). הנ"ל בפשיטות, דמשום דקרויה 'חטאת', הוה אמינא לדמותה למנחת חוטא. ואולם על כל פנים גוף מה דקרויה 'חטאת', משמע דבאה לכפר על חטא, ואם כן כיון דבאה בכל יום נראה נכון כדברינו הנ"ל.

בית האוצר מערכת אכל כלל קנה

וְהַבֶּשֶׂר כָּל טָהוֹר יֵאָכֵל בְּשָׂרָה (ו, יט).

מצות אכילת קדשים - אם היא דוקא בבעלים

אכילת קדשים - נודע הספק (ראה מנחת חינוך מצוה קלד אות ו) אם המצוה שיאכלוהו הבעלים דווקא, או דילמא, המצוה רק שיתאכלו הקדשים - יהיה האוכל מי שיהיה. וזהו בקדשים הנאכלים לבעלים, ואולם בקדשים הנאכלים לכהנים, הספק אם המצוה שיאכלם כהן העובד דווקא, או דילמא, המצוה עליו לראות רק שיתאכלו הקדשים, וזכות האכילה שלו, ואין חילוק בין אם אוכלם הוא או נותנם לכהן אחר לאכול.

וענין בספרא בפרשתנו (פרשה ט ברייתא ז) וז"ל: 'כל טהור יאכל בשר' מה תלמוד לומר, לפי שנאמר (דברים יב, יז) 'ודם זבחין ישפך על מזבח ד' אלקיך' והבשר תאכל', יכול לא יאכלו אלא בעלי - קל וחומר לפסח (בפירוש הראב"ד: קל וחומר 'מפסח', שאין נאכל אלא למנוי. ולא פירש מהו הקל וחומר), לכך נאמר 'כל טהור יאכל בשר', עכ"ל הספרא.

ואין להביא ראיה מזה, דמצות אכילת קדשים איננה בבעלים דווקא. דיש לומר דהספרא קאי לענין היתר אכילת אחר, דבפסח הוי שלא למנוי איסור (ראה זבחים נו), ואפילו באי אפשר לבעלים לאכול, אסור להם להאכילם לשלא למנוי, רק מוכרחין להותירו. מה שאין כן בקדשים הכל מותרים לאוכלן, ואכילת הבעלים הוא רק מצוה, ואם אי אפשר להם לאכול, מותרין אחרים לאוכלן, ומקימין מצות אכילת קדשים וכמובן. והכי דייק לשון הספרא, דאמר 'יכול לא יאכלו אלא בעלי', הרי דבא לאסור אכילת אחר. וכמוכרח גם כן מהך דקל וחומר לפסח, דהא בפסח כן הוא - דאכילת השלל למנוי הוא איסור, וזה פשוט, ובאתי רק להעיר.

(ד) וז"ל: "...שגם היא נקראת 'חטאת', בפרק ואילו מגלחין במועד קטן (טז). 'קריב חטאתו' (יחזקאל מז, כז) - זו עשירית האפה של כהן גדול".
(ה) וז"ל: "...ועשירית האפה דווקא דקרויה חטאת ביחזקאל (מז, כ)...".

דבריו באריכות נפלאה.
(ג) שכתב: 'רחושי הלב - הרהור עבירה, מחבואי הפה - בנחוי הפה, כגון שהרכיל'.
(א) ראה לקח טוב כלל ו פסקא יח: "שפעולת הגרעון היא יתירה לפי גדול המעלה", והביא שם כמה הוכחות לזה.
(ב) ראה עוד אצורות יוסף דרשת שבת שובה פסקא קה, שביאר את

ערב פסח שחל בשבת

במשנת רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע

~ מתוך גליוני הש"ס; שו"ת בן פורת; בית האוצר; ציונים לתורה ~

ומקדישו לפסח), אית תניי תני, הולך לו אצל מוכרי פסחים (שיש להם פסחים שהקדישום מכבר, והוא נמנה עליו). מאן דאמר הולך אצל מוכרי טלאים - כמאן דאמר מקדישין (מתחלה בשבת כו'), מאן דאמר הולך לו אצל מוכרי פסחים - כמאן דאמר אין מקדישין.

הדא אמרה, אינו יוצא לחולין וחוזר וקודש, אין תימר יוצא לחולין וחוזר וקודש, יהא אסור משום מקדיש כו' (פירוש, דתיפשוט מינה דאין יוצא לחולין כו' בהמנות על הפסח, דאם תאמר דיוצא לחולין וחוזר וקודש, אם כן מאי אהני במה שהולך אצל מוכרי פסחים שהקדישו מכבר, מכל מקום עתה שנמנה עליו הרי יוצא לחולין וחוזר וקודש, ואכתי הוי ליה מקדיש בשבת) כו'. במקדיש בעזרה, משום שבות שהתירו במקדש (פירוש, דמתמנה עליו בעזרה, דחל ההקדש בעזרה, ושירי משום דאין שבות במקדש) כו'.

וקשה, דאי בעזרה, אם כן הא יש בו משום חולין בעזרה במה שיוצא לחולין בעזרה. ובירושלמי הנ"ל על כרחך הכוונה בעזרה דווקא, דאם לא כן, הא תו איכא משום שבות, דמקדיש דשריא - רק במקדש ממש, מטעמא דאין שבות במקדש. ויש לומר, דמה שיוצא לחולין אין בו משום חולין בעזרה, דחולין ממילא הויין - עיין זבחים (עז) ומנחות (מח).

ואולם יש לומר כוונת הירושלמי שם, אמקדיש טלה של חולין ממש בעזרה, דשרי גם כן משום שבות שהתירו במקדש, וכן פירש **הקרבן עדה** שם (ד"ה ה"ג), עיין שם היטב, ואם כן בטלה חולין הא הוי ממש הכנסת חולין בעזרה, ועדיין הקושיא במקומה עומדת.

ואולם לפי דברינו כאן (ראה שו"ת בן פורת ח"א סימן ו אות ג ד"ה עז"ל), הנה אין בבעלי חיים איסור הכנסת חולין בעזרה כלל, ולא קשה מידי, ובאתי רק להעיר.

טמא בערב פסח שחל בשבת - אין נחשב ראוי לאכילה

איתא בפסחים (טז): אהא דלרבי אליעזר אין הזאת טמא מת שחל שביעי שלו להיות בערב פסח דוחה שבת - ואף על גב דסבירא ליה לרבי אליעזר (שם) (סה): דמסבירא ליה דחין שבת. ואמר שם בגמרא הטעם, דסבירא ליה לרבי אליעזר דשוחטין וזורקין על טמא שרץ - והוא הדין לטמא מת בשביעי שלו, הזאה למאי - לאכילה, אכילת פסחים לא מעכבא, עיין שם.

ואף על גב דבעינן גברא דחזי לאכילה על כל פנים (ראה שם ע"ה), וזה הרי אין ראוי לאכילה, אחרי שאנו אוסרין לו להזות בשבת - ואם כן הרי לא יהיה ראוי לאכילה בערב.

הוחללה רק בסני, ועל כן שוב שפיר שאר המצוות דניתנו רק מסיני ואילך - עדיף מנייהו, כיון דהם תורה הישראלית. ואף על גב דמצוות הקדמות - ימי הא נאמר בסני לקיים החיובים ההם, עם כל זה, כיון דראשית נתינתם - בשעה שניתנו, ניתנו עדיין בתורת בני נח, לא חשיבי כולי האי כשאר תורה - שהיתה התחלת ועיקר נתינתה בתורת ישראליות, וכמובן.

ד רבינו אסברה לה שם: "דכיון דבעל חי הוא מידי דנייד, לכן אין לו חיבור ויחס אל המקום שהוא בו, כיון דיכול לילך משם, ועל כן אין נחשב כלל 'נכנס' בעזרה, כיון דיכול לילך ולהפך משם. והרי זה כהך דעירובין (מו). ועוד בכמה דוכתי (ראה רמב"ם שם מג. ד"ה ועוד כ"ל; מאירי שם מה: ד"ה מאחר) דמידי דנייד אין קונה שביעה, יענין שם, והיינו משום דכיון דנייד אין לו חיבור ושייכות למקום שהוא בו - לומר שבמקום שהוא בין השמשות שם הוא שביעתו ומקומו. וכך נגב בעלי חיים כהאי גוונא, כיון דנייד - אין להם שייכות אל המקום שהם שם בזמן, כיון דיכולים להפך ולילך משם, ולא חשיבי הווינן בעזרה כלל, ואכילתו היו חוץ לעזרה עדיין, דאין להם חיבור ושייכות אל המקום שהם בו, ואף כשהם בעזרה כאילו לא היו שם, כיון דיכולים לילך משם".

רק בסני, דהא דניתן במרה לא חשוב, כיון דזה היה עדיין בתורת בני נח וכנ"ל.

להקדיש קרבן פסח בערב פסח שחל בשבת בעזרה - הטעם שאין בזה משום כניסת חולין בעזרה

בתוספות פסחים (סו: ד"ה מביאה) הקשו אהך (שם) דאמרו עליו על הלל, מימיו לא מעל אדם בעולתו, מביאה כשהוא חולין לעזרה כו', דהא אסור להכניס חולין בעזרה (ראה קידושין נו:). וכן בבבא (כו:), שלח והביא כל צאן קדר שבידושים והעמידן בעזרה כו', הקשו שם (ד"ה והביא) ג"כ כן.

ועיין שם שתירצו, ד'בעזרה' דקאמר לאו דווקא, רק הכוונה בהר הבית. וכעין זה כתב גם כן **הר"ן** בנדרים (ט: ד"ה מביאה) אהך דהלל דמביאה כשהיא חולין בעזרה, ד'בעזרה' לאו דווקא, רק רצה לומר בפתח העזרה, עיין שם.

ואולם, אפילו נאמר בזה דלאו דווקא כו', מכל מקום יוקשה עדיין מירושלמי פסחים (פ"ה ה"ג), תנני בית דין הוא שיהא זה מפרש את פסחו וזה מפרש את מעותיו - ממנה אותו על שלו, והמעות יוצאות לחולין מאליהן (פירוש, דאף שהנמנה על הפסח של חבירו כבר הקדיש מעותיו, וחבירו כבר הקדיש פסחו, ואין יצאו המעות לחולין, הא אין דבר נתפש תחתיהם שיצאו לחולין, אלא תנאי בית דין הוא כו').

מה, יוצא לחולין וחוזר וקודש, או לכך הקדישו משעה ראשונה (פירוש, דקמיבעי ליה מה הוא התנאי בית דין, אם התנאי בית דין שיהא הפסח יוצא לחולין - ומה שנותן המעות לפסח נכנס מהפסח בקדושה, והפסח איפוא יוצא לחולין וחוזר וקודש, או התנאי בית דין הוא, דנחשב שהקדיש הפסח לכך משעה ראשונה גם על אשר ימנה עליו אחר כך, וכשקיבל מעות של הנמנה עליו יצאו לחולין בקדושה שהקדיש ראשונה, וכאילו קיבל כבר המעות קודם הקדישו) כו'.

איתפלגון רבי יוחנן וריש לקיש, חד אמר מקדישין (בתחלה בשבת ויום טוב, עיין שם), וחד אמר אין מקדישין כו'. אית תנני תני, הולך לו אצל מוכרי טלאים (ערב פסח שחל בשבת הולך לו אצל מוכרי טלאים ולוקח טלה

השבע מצות, מוכח דהיה עניינם גם כן כענין השבע מצות דבני נח, ושגם דינן ושבת כן ניתנו עדיין בתורת בני נח, עד כאן תוכן ראייתו שם על זה. ונראה לענ"ד ראה לראייתו, מש"ס כתובות (נד:) 'רצה לכתוב לה' לא קתני, אלא 'רצה להוסיף', מסייע ליה לרבי איבא אמר רבי ינאי, דאמר רבי איבא אמר רבי ינאי, תנאי כתובה - ככתובה דמי כו'.

ג) ועיין **בית האוצר** מערכת א כלל א אות יג ד"ה מה, שהביא ש"העיר ז"ל" - ראה **מהרי"ט** קידושין לו: ד"ה ממחרת - שהירושלמי המובא בתוספות קידושין לו: ד"ה אקרב, פליג על הבבלי, וסבירא ליה שאדברה 'לפני הדיבור' חשיב גרעון. וכתב לבאר הפלוגתא: "דהש"ס דידן סבירא ליה, דפסח מילה ותמיד דקודם הדיבור גם כן כבר ניתנו בתורת ישראליות, דמיד מאברהם הוחלל נתינת התורה... ועל כן כיון דגם אלו ניתנו מיד בתורת ישראליות כשאר המצוות, על כן שוב שפיר יש להם מעלה אפוא על שאר המצוות. מפאת הקדימה שקדמו להם בזמן וכמובן.

מה שאין כן הירושלמי סבירא ליה, דפסח ומצה דמצרים עדיין לא ניתנו בתורת ישראליות, רק בתורת בני נח, דתורה הישראלית

אכילת מצה בסעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת

איתא בפסחים (יג.), ארבעה עשר שחל להיות בשבת, מבערין את הכל מלפני השבת כו', ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות, כדי לאכול עד ארבע שעות. וברש"י: מזון שתי סעודות - ולא שלש, דכל שלש סעודות דשבת - ערבית שחרית ומנחה (ראה שבת ק"ה), וערב פסח אסור לאכול מן המנחה ולמעלה (פסחים צט:).

בדין סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת, עיין בספר **הפרנס** (סימן נד ד"ה ויש) דמשמע דעתו, דאף על גב דאסור לאכול מצה בערב פסח (ירושלמי פסחים פ"א ה"י), מכל מקום בערב פסח שחל בשבת מותר לאכול סעודה שלישית מצה, משום מצות סעודה שלישית, עיין שם א'.

מדוע פסח ישנו לפני הדיבור יותר משבת

דע, כי צד הסברה אשר הזכרנו (ראה בית האוצר מערכת א כלל א אות ז ד"ה והנה), דמצוות דקודם מתן תורה לא נאמרו כולם בשוה, רק קצתם בתורת בני נח וקצתם בתורת ישראליות, עיין שם היטב.

הנה לכאורה סברא זאת מוכרחת מש"ס יבמות (ה:), דאמר, דפסח מילה ותמיד דדחי שבת, היינו משום דעדיף - דישנן לפני הדיבור. וקשה, דאין נחשב זה מעלה לענין דחייט איסור שבת, והרי גם איסור שבת הנדחה ישנו לפני הדיבור, שהרי שבת ודינין במרה נצטוו (סנהדרין נו:).

ואין לומר, דמצוות דמרה כבר היו הם עצמן מן הדיבור. דזה אינו, דכבר הבאתי (בית האוצר שם) דברי **הגור אריה** במדבר (פרשת שלח טו, לב אות כו ד"ה ואף ה"י), דמצוות דמרה היו עדיין בתורת בני נח².

ועל כרחק צריך לומר, דגם קודם מתן תורה ניתנו קצת מצוות בתורת ישראליות וקצתם בתורת בני נח, והכי קים ליה לגמרא, דפסח מילה ותמיד ניתנו כבר בתורת ישראליות³, ועל כן שפיר חשוב מעלה במה שקדמו לשאר המצוות דסיני וכנ"ל, מה שאין כן שבת אין לו מעלה זאת, כיון דשבת ניתן גם הוא

א) **בשולחן ערוך** או"ח סימן תמד סעיף א, פסק שיאכל מצה עשירה לסעודה שלישית קודם שעה עשירית. אך הרמ"א כתב: "ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכול מצה עשירה... יקיים הסעודה שלישית במיני פירות או בבשר ודגים".

והנה לגבי סעודה שניה, איתא בחידושי **חתם סופר** על השלחן ערוך הנ"ל - נדפס אחרי מסכת פסחים - נטה לומר, שאם אין לו מה לאכול אלא מצה, יאכל מצה קודם שעה עשירית, ואף שיש איסור באכילת מצה בערב פסח, מכל מקום מצות סעודת שבת דאורייתא דוחה איסור אכילת מצה בערב פסח, שאינו אלא מדרבנן משום שנראה כבועל ארוסתו בבית חמיו, כמו שאמרו בירושלמי פסחים פ"ה ה"א, אבל לענין סעודה שלישית כתב החתם סופר שם, שמאחר שמצינו בשבת ק"ה, שאפשר לבטל סעודה זו לענין עשה שבתך חול, הוא הדין לצורך שלא יאכל בלילה את המצה באכילה גסה, ראה שם בארוכה.

ב) **המשך לשונו**: "עיין שם שהביא ראה לזה מלשון הגמרא סנהדרין (טו) דאמר, עשר מצוות נצטוו במרה, שבע שצטוו עליהן בני נח, הוסיפו עליהן דינין ושבט כו'. ומדקרי להו 'הוספה' על

כהנים, מדות אהרן פ"ב ח"ג) דטעמא דאין עונשין מן הדין (מכות ה:) משום דשמא יש פירכא, דאם כן איך עושין קל וחומר להקל, עיין שם¹.

והנה, כבר כתובה הערה זאת בספר **לב שמח** על ספר המצות להרמב"ם בשרוש השני (עמוד עט ד"ה עור), עיין שם שהביא דברי **הרמב"ן** שם (עמוד נג ד"ה ולענין) שכתב: ולענין שחיתת פסח שדוחה שבת, אמר להם הלל לזקני בתירא (פסחים סו.), נהי דגזירה שוה לא גמריתו, קל וחומר איבעי לכו למידן. אמרו לו, קל וחומר פריכא הוא. הנה שמאשים חכמתם מפני שלא דרשו מעצמם קל וחומר לחלל שבת בשחיתת הפסח - בקל וחומר מן התמיד, שהמדות האלה כדבר מפורש בתורה הן, עכ"ל.

וכתב על זה בעל לב שמח וז"ל: ומטוניה, הא איהו (הרמב"ן ז"ל) כתב תו התם (עמוד נח ד"ה אבל): ויש עם המדות האלה תנאים, ותנאי הקל וחומר - שאין עונשין בו לא מלקות ולא מיתת בית דין כו'.

וכדבריו כן הוא וודאי, דהלכתא פסיקתא דאין עונשין מן הדין. ותימא על עצמו מעצמו כו', דאם כן מה זה שאמר הלל לבני בתירא - איבעי לכו למידן קל וחומר שתדחה שחיתת הפסח את השבת, כי אם אין בקל וחומר כח להביא עונש, ואפילו קל - במלקות, איך יהיה בו כח לדחות שבת שחמור ושקול ככל התורה כולה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה) וחייבין עליו סקילה. זו וודאי קושיא היא, ולא אדע לה תירוץ נכון לדעת הרמב"ן. אבל לפי דעת הרב (רמב"ם ספר המצות שם) יש לתרץ, דאף על פי שהזכיר להם קל וחומר, לרמוז בעלמא היה אומר להם כן, ולא על הקל וחומר אמר לסמוך, אלא על משמעותא דקרא כו', עכ"ל ז"ל.

הנה דסבירא ליה לבעל הלב שמח לפי האמת, דאין עושין קל וחומר להקל בשבת - להתיר מלאכת שבת מקל וחומר. וקשה טובא מיומא (פה-פה:) דיליף דפיקוח נפש דוחה שבת מקל וחומר, ומיבמות (ו.) וסנהדרין (לה-לה:) דבעי למילף דמיתת בית דין וקבורת מת מצוה ידחו שבת מקל וחומר, וצריך עיון, ובאתי רק להעיר.

שהצד דשמא אין פירכא יש לו סיוע מדעת החכמים שדנין את הקל וחומר, ואין מוצאין בו כעת שום פירכא, ואילו הצד השני דשמא יש פירכא הרי מתנגד הוא מדעת חכמים הזאת, ואם כן שוב ממילא הצד דשמא אין פירכא עדיף מהצד דשמא יש פירכא, ועל כן שפיר החשב דשמא יש פירכא חשוב רק מיעוט, ואינו ספק שקול, ועל כן שפיר עושין קל וחומר להקל².

עובר, אם מותר לשחוט המעוברת באותו היום, כיון דשם 'אב' נופל על עובר במעי אמו.

ובהסכמה ל"כ חו"ו הגה"ק [מוהר"ש] **מבאבוב** ז"ע כתב, דאפילו אם שם 'אב' נופל על עובר במעי אמו, מכל מקום אינו נופל שם 'וולד' על עובר במעי אמו, דירך אמו הוא, ויש כאן 'אותו' אבל אין כאן 'בנו', עד כאן דבריו. (ועיין **בבב' רננה** יו"ד ח"א סימן י"ט וחו"ב סימן צט, ובבית האוצר מערכת הא' כלל ד', ובאתון דאורייתא כלל י"ד).

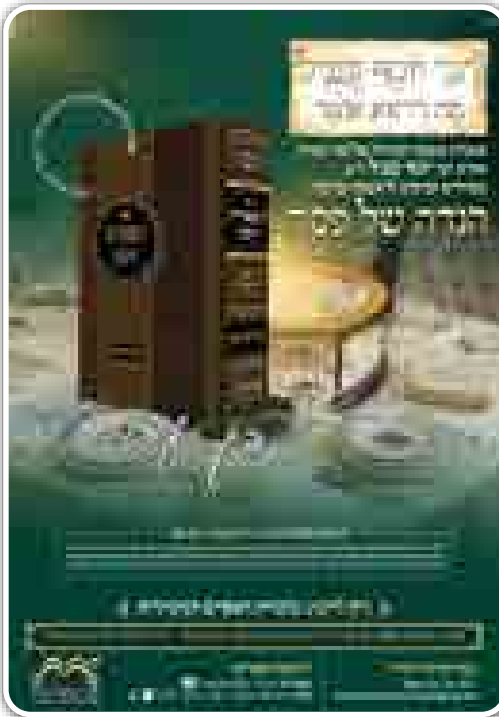
היוצא מזה, שהאב נקרא בשם 'אב' אפילו בזמן שעדיין לא נקרא הולד בשם 'בן', דהיינו עובר במעי אמו, מה שאין כן האם אינה נקראת בשם 'אם' רק אחר שנולד הוולד ונקרא בן.

והנה נודע דברי חכמינו ז"ל (בבא בתרא י: קידושין לו.), דכשעושין רצונו של מקום נקראים 'בנים', וכשאין עושין רצונו של מקום נקראים 'עבדים'. וזהו שאמר 'כרחם אב על המשך בעמודו' ו' «

(א) הערת המערכת: הכוונה על הצדקנית המפורסמת הרבנית רחל בלומא מאוהעל ע"ה ה"ד, אשת בעל בנין דוד ז"ל ה"ד. אודותיה מסופר שכ"ק אדמו"ר בעל דברי יואל מסאטמאר זצ"ל, כאשר היה בעיר אוהעל לקראת יומא דהילולא של הישחמא משה זי"ע, היה מזכיר עצמו לפניו עם קווישעל.

בשבת. ומשני, מין הוזה ראויה להזות מאתמול, עכ"ל הירושלמי.

ומירושלמי הנ"ל קצת צריך עיון על רש"י פסחים (סו. ד"ה הבא), דכתב בטעמא דהזאה דאינו דוחה שבת (שם), משום דלאו מגופיה דפסח הוא, ואילו בירושלמי אמר טעם אחר, משום דמין הוזה ראויה

להזות מאתמול, וחשיב מכשירין שאפשר לעשותן מערב שבת.

קל וחומר להקל לשחוט הפסח בשבת

בספר שושנת העמקים (כלל א ד"ה שאלני) כתב, ששאל אותו משכיל אחד, לדעת האומר (ראה קרבן אהרן לתורת

הוא אסור להעשות - כלשוננו במפתחות **לגבורות** שמונים אות ט.

(ז) וראה **לקח טוב** כלל ב פיסקא סח, שתיריך באופן מחודש: "דהך חששא דשמא יש פירכא על הקל וחומר, לאו ספק שקול הוא, כי אם חשש מיעוט. והסברא נותנת כן, שהרי הספק בעצמותו - אם יש פירכא או אין פירכא - שני הצדדים שקולים בו, ואם כן כיון

ועל כרחק צריך לומר, דכיון דאם תאמר דלא יצא ידי פסח, אם כן הרי יהיה מותר לו להזות, שהרי ידחה הפסח לאיסור ההזאה. וכיון דמותר להזות, שוב הרי הוא ראוי לאכילה, שהרי אפשר לו להזות בשבת ולאכול בערב. ואם כן אחרי שראוי לאכילה, שוב הרי אין לו צורך בפועל עוד אל ההזאה, שהרי גם בלי ההזאה הפסח כשר - אחר שהוא ראוי להזאה וראוי איפוא לאכילה, וגוף האכילה הא לא מעכבא. ואם כן, כיון שאין לו צורך בפועל עוד אל ההזאה, שוב ההזאה בפועל שפיר אסורה, ודוחה הפסח לאיסור ההזאה - רק לענין שתחשב ההזאה ראויה, אבל בפועל שפיר אסורה להעשות אחרי שאחרי היותה ראויה אין עוד צורך להיותה נעשית בפועל. ואם כן הרי זה היתר רק לראויות לבד - אבל לא להיות הדבר מותר בפועל, ועיין שם היטב בפסחים (סו:) בתוספות (ד"ה אכילה)³, ודו"ק היטב מאוד⁴.

ויש קצת צריך עיון בזה בתוספות פסחים (נט. ד"ה אחי), במה שכתבו שם: הילכך כשמקריב כפרתו מיקיים עשה דפסח, דאז הוי ראוי לאכול, שאם לא היה יכול להקריבם לא יהיה ראוי לאכול לערב, והפסח היה פסול, עכ"ל, עיין שם היטב.

וקשה, דאכתי יהיה אסור להקריבם בפועל, רק יודחה איסור הקרבתם לענין הראויות לבד - דיהיה נחשב ראוי להקריבם ויהיה הפסח כשר, אבל בפועל עדיין יהיה אסור להקריבם, דההקרה בפועל הרי אין נצרכת עוד רק לגוף האכילה, ומצות האכילה עצמה הרי אי אפשר לה לדחות האיסור, כיון דלא הוי בעידנא (ראה תוספות שם: שבת קלב:), ויש ליישב, ואין כאן מקומו.

בטעם שהזאה אינו דוחה שבת

בירושלמי שבת פרק רבי אליעזר דמילה (פ"ט ה"א), אהך (שם) דמכשירין שאפשר לעשותן מערב שבת אין דוחין שבת, ושאי אפשר דוחין, וז"ל: התיבון, הרי מזבח שנפל בשבת, הרי אינו ראוי לבנות בשבת. ומשני, מין מזבח ראוי לבנות מאתמול. הגע עצמך - שחל י"ד להיות בשבת, הרי אינו ראוי להזות

(ה) שכתבו: "אכילת פסחים לא מעכבא, פירוש, בכי האי גוונא שיש בידו לתקן עצמו ואינו מתקן - לא מעכבא, אבל בטמא גמור מעכבא, דהוי דומיא דחולה וזקן (ראה פסחים סא...)".

(ו) והאריך רבינו להביא דוגמאות ש"מצינו היתר - שדבר הוא מותר לענין ראויות לבד, שיחשב ראוי להעשות, אבל בפועל שפיר עדיין

ישנת חרמים

מכתבי הלומדים עם הארות ומשא ומתן במשנת רבינו

בעזרת השם יתברך

למעלה כבוד המערכת הנכבד והנועלה מפני ואדרכמונים "אוהבי תורה", אשר כשמו כן הוא מעלה את המעינים בה לאהבת התורה הקדושה, בהגלות אור תורת הגאון הקדוש שר התורה מהר"י **ענגיל זצלה"ה** ובהפצת חכמתו בחוצות, ה"ו ושלמכן יסגי.

על הדיבור הראשון מגיליון רטז, דאב של עובר שמיא אב - מה שאין כן אם של עובר לאו שמה אם, אצריך פה -

קרבן פסח בערב פסח שחל בשבת בנין בית המקדש בשבת ויום טוב

קרבן פסח הקרב בשבת נחשב 'קרבן שבת' ✦ השבת היא שורש כל המצוות וקדושתה מתפשטת על המצוות הנעשות בה ✦ ערב פסח בין הערבים - אם נחשב 'זמן שחיטה' ✦ כשחל בערב שבת - אם נחשב 'זמן שחיטה' מחמת שיכול להבנות המקדש בידי שמים ✦ גודל קדושת הארת יום ערב פסח החל בשבת ✦ ערב פסח שחל בשבת מסוגל לגאולה ✦ סברא להתיר בנין בית המקדש בשבת לפי דעת רבי שמעון ✦ איסור הבנין בשבת - משום חילול שבת או שאין זמנו או ✦ מלאכת בנית המקדש היא 'מלאכת מחשבת' ואין בה פטור 'אינה צריכה לגופה' ✦ חידוש 'איבני שהם' שקיום רצון המשלח נחשב 'צריכה לגופה' ✦ בקושי האדמור"ר מקלויזנבורג שמלאכות המשכן היו צורך מצוה ✦ סברא שהמקדש העתידי אינו יכול להבנות כלל בערב פסח ✦ המקדש העתידי לא יצטרך קידוש כלל ✦ אין חינוך הבית בפסח משום 'אין מערבין שמחה בשמחה'

בהגדה של פסח 'תפארת יוסף' מאמר (רמט) לומר ש"מצוה הנעשית בשבת קדושתה גדולה ממצוה הנעשית בחול... שקדושת השבת מתפשטת על כל המצוות הנעשים בה". ועיין בספר לקח טוב (כלל ו פיסקא ד, הובא בהגדה של פסח שם) שכתב לחלק בזה בין מצוות שהם חובת היום כגון תמידי שבת, שהתמידין דשבת קדושתם גדולה מתמידי חול, מה שאין שאר מצוות שאין להם ענין הזמן, ואין באים מחמת חובת היום, עיין שם. ועל כל פנים קרבן פסח שהוא חובת היום בוודאי קדושת השבת מתפשטת עליו, וזה עומק הכוונה במה שאמרו חז"ל שהקרבן הפסח דוחה שבת, שכן בו עצמו יש קדושת השבת.

ערב פסח בין הערבים - אם נחשב 'זמן שחיטה'

כל זה היה שייך בעת שעמד הבית הגדול והקדוש על מכונו, ברם בזמן הזה שנתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנתנו יכולים לעלות ולעשות קרבן הפסח, רצה רבינו לצדד בגליוני הש"ס (פסחים ה. ד"ה זמן) שאין נחשב כלל בין הערבים ב"ד ניסן 'זמן שחיטה', שהרי אי אפשר כעת לשחוט.

והנפקא מינה בזה, לענין איסור חמץ מדאורייתא אחר חצות, שלמד רבא (פסחים שם) מקורו ממה שנאמר (שמות לד, כה) 'לא תשחט על חמץ דם זבחי' - לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים, ומסיק שם 'זמן שחיטה' אמר רחמנא, וכן היא דעת רבי ישמעאל בברייתא שם. ואם כן עתה בזמן הזה שאי אפשר לנו לשחוט, שמה אין זה 'זמן שחיטה', ומניין לנו - אליבא דרבי ישמעאל ודרבא - לאסור חמץ אחר חצות בזמן הזה?

ואם משום שמאחר ואילו יבנה המקדש לאחר חצות אי נהיה מחויבים להקריב קרבן פסח, ולכן גם עתה שלא נבנה יחשב 'זמן שחיטה' מכה זה, זהו דלא כסברת רבי אליעזר במועד קטן (ט, ט), שאמר שמשחרב בית המקדש עצרת כשבת, ואין נחשב זמן הקרבת תשלומין כל שבעה, הואיל ואין בית המקדש. הרי שלדעתו כיון שאי אפשר להקריב קרבנות, אין זה נחשב 'זמן' הקרבה, ויוכרח לומר שרבי ישמעאל שלמד איסור חמץ אחר חצות מצוה שחיטה יחלוק על רבי אליעזר, והוא דוחק גדול.

ונתרבה שם האיסור, ונחשב איסור חמור יותר שיש לומר בו 'אין עונשין מן הדין, מה שאין כן אם נצטרפו שני איסורים משני שמות בדבר אחד, כגון חתיכת חלב והיא נותר, אין נחשב לאיסור חמור יותר, שכן אינו יותר 'חלב' על ידי שניתוותר, ואינו יותר 'נותר' מחמת שהוא חלב, עיין שם שהוציא כן מדברי התוספות ישנים (כריתות ג. ד"ה לומר). ואם כן, הקשה הרה"ק מפליץ, מדוע נקרא הקרבן פסח הקרב בשבת 'עולת שבת', הלא קרבן פסח ענין ושם לעצמו הוא.

ותירץ ביסוד עמוק המאיר את העינים בשגב קדושת השבת, וז"ל: "על פי שפירשתי 'אילו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דינו, כי הכל מודים דבשבת ניתנה תורה (שבת פו:) - מעלה כל הברואים לשורשם, מכל שכן ישראל שומרי שבת קודש יכולה שתרחה ליוכר אותנו, כמו אברהם אבינו עליו השלום שנעשה שתי כליותיו מעיינות נובעות תורה הקדושה (ב"ר סא, א), רק על ידי קריבה להר סיני ונתינת תורה הקדושה ניקל לנו להשיגה, על כן שבת קודש מופלא מכל המצוות, וכלם שרשם בשבת קודש, וכל התורה הקדושה מודבקת ומושרשת".

ודבריו אלו עולים בקנה אחד עם מה שנסתפק רבינו בקונטרס שב דנחמא (אות ה פיסקא סה, הובא

קרבן פסח הקרב בשבת נחשב 'קרבן שבת'

הנה בזמן שבית המקדש היה קיים, כאשר היה חל ערב פסח בשבת קודש - כמו בשנה זו* - הגם ששחיטת הקרבן מלאכה היא, היו מקריבים את קרבן הפסח, כמו שאמרו ז"ל (פסחים עז.). 'במועדו' (במדבר ט, ב) - ואפילו בשבת.

לא זו בלבד שמצות הקרבת הפסח דוחה שבת, אלא אדרבה מעלה יתירה יש לה למצוה זו כאשר מתקיימת היא בשבת, שעל ידי כן נקרא קרבן זה עצמו 'קרבן שבת', ומותר משום כך להקטיר האימורים בליל יום טוב, שכן חלבי שבת קרבים ביום טוב, כמבואר בפסחים (טז.), וכמו שהטעים בזה הרה"ק בעל שפתי צדיק ז"צ (שבת הגדול אות יא), וז"ל: "אף שגוף הקרבן פסח לא שייך להשבת קודש, מכל מקום כשנעשה הקרבן פסח בשבת קודש, נקרא 'קרבן שבת' ודוחה יום טוב, מוכח שהשבת קודש מעלה הקרבן פסח שיהיה נקרא 'עולת שבת'".

השבת היא שורש כל המצוות וקדושתה מתפשטת על המצוות הנעשות בה

אלא שהקשה על דבריו אלה, מכה חידושו של רבינו **באתון דאורייתא** (כלל טז פיסקא יח), שאם נצטרפו בדבר אחד שני איסורים משם אחד, כגון אחותו שהיא גם בת אביו וגם בת אמו, הרי נתגדל

ואילך, האריך מאד בקושיא שהיא החמץ מותר בזמן תוספת יום טוב שאינו זמן שחיטה - למאן דאמר נדרים ונדבות אין קרבינן ביום טוב.

ובאמת כבר בתוספות פסחים ה. ד"ה לא, מציינו הבנה זו שזמן איסור החמץ צריך להיות ממש כפי זמן השחיטה, שהקשו שהיה ראוי שיתחיל האיסור רק אחר שיעבור כדי שהיית זמן שחיטת התמיד, עיין שם. ועיין **מקראי קודש** פסח ח"א סימן יב שהקשה, שיחול איסור חמץ בכל העולם בזמן שחיטה בירושלים, אף שעדיין לא הגיע באותו מקום זמן חצות.

ד ועיין שם רבינו לדבריו **באתון דאורייתא** כלל ז פיסקא יח-יט (הובא בהגדה של פסח מאמר שנד), וכוונתו למה שהביא שם דעת רבי אליעזר דין ב"ספך זה - אם ענין המזבח נחשב כעת שחבר הבית או לא, וכתב לתלות הדבר במחלוקת מפורשת, וז"ל: "ולענין" שהוא פלוגתא ביבמות (עט), דקאמר, בימי רבי בקשו להחליט - ונתנים (פירוש, שבקשו להפיק העבדות אשר להם, דכתיב - יהושע ט. כז - ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ד'), אמר להם רבי, חלקנו נתייר, חלק מזבח מי יתייר. ופליגא דרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, חלק עדה - לעולם אסור, חלק מזבח - בזמן שביית המקדש קיים, אסור אין בית המקדש קיים - שרי, ע"כ' הגמרא. והרי ספק זה פלוגתא מפורשת פה בין רבי לרבי יוחנן, ודו"ק".

ועיין עוד **אוצרות יוסף** דרוש ד פיסקא קצו: "בחורבן הבית - אי לא קדישה לעתיד לבא, לא שייך לומר הדומן ראוי לזריקה - רק דאין מזבח לזרוק, דכיון דאין הקדושה כלל במציאות וכדסבירנן דלא קדישה, הוי היא שאין עניין הזריקה כלל בעולם,

ונעתיק כאן ראייה אחת מענינא דימא אשר רבינו התבטא עליה כי "עברה נפלאה היא בסייעתא דשמיא" (ועיין חוסן יוסף אות עג, דמשמע שהיא עיקר הראיה שמתן עליה רבינו יתדותי), וז"ל בפיסקא כב: "מדאמרין בש"ס פסחים (זא), דחמץ טעון שריפה מפאת הילפותא מנותר, דמה נותר שאסור באכילה והנאה וענוש כרת - טעון שריפה, אף חמץ שאסור באכילה והנאה וענוש כרת - טעון שריפה. ופריך, דחלבו של שור הנסקל יוכיח, שאסור באכילה והנאה וענוש כרת - ואין טעון שריפה, עיין שם היטב.

והשתא, הרי האיסור הנאה בחלבו של שור הנסקל, הוא מפאת שור הנסקל, לא מכה האיסור חלב, ואילו העונש כרת הוא מכה חלב, לא מכה שור הנסקל, ואף על פי כן מצטרפים החומרות, ומדמינן ליה לחמץ ונותר, שאיסור הנאה והעונש כרת גם שניהם הם במכה שם אחד לבד, שבחמץ הם שניהם מכה חמץ לבד, ובנותר שניהם מכה נותר לבד, ואם כן על כרחך דגם שמונה שונים מצטרפים להחמיר את הדבר, כמו חומרות של שם אחד, ואין חילוק כלל, ודו"ק כי הערה נפלאה היא בסייעתא דשמיא. ועוד האריך רבינו ביסוד זה **בבית האוצר** מערכת א כלל ג: שם כלל קלה: **גליוני הש"ס** ירושלמי זרעים כרך ג אות קצה-קצו: שם מכות יג. ד"ה אכל; **חוסן יוסף** שם.

ג כיצא בזה - לדקדק שאיסור חמץ אחר חצות יהיה תלוי בזמן שחיטה ממש, הביא רבינו עוד בגליוני הש"ס פסחים יג. ברש"י ד"ה מזון (הובא בהגדה של פסח מאמר כה), בשם "הכם אחד" לדקדק, שהיא החמץ מותר מתחילת השקיעה שאינו זמן שחיטה (ועיין שם שנתבטא על כך רבינו: "דבר זה רק קושיא הוא, וחלילה לומר כן"), ועוד **באוצרות יוסף** דרוש ד חלק הפלפול פיסקא קנט

א) קביעות שנה זו שחל ערב פסח בשבת קודש, נחשבת לדבר נדיר יחסית, כאשר הפעם הבאה שאירע כן תהא רק בשנת תת"ה ה'בעל"ט. אמנם, בזמן שקידשו על פי הראיה, מצאנו דעות בראשונים בזה האם דבר נדיר הוא או לא, כמו שציין רבינו בגליוני הש"ס ברכות כב. ד"ה מכדי. ראה שם שהביא דברי הראב"ה ברכות סימן קנא, לפרש מאמר הירושלמי פסחים פ"ו ה"א, על המעשה בבני בתירא - ירושלמי שם ובבבלי פסחים סו. - שנתעלמה מהם הלכה אם מקריבים את הפסח ב"ד שחל להיות בשבת, 'אמר רבי אבין, והלא אי אפשר לשני שביעית שיחול י"ד להיות בשבת, ולמה נתעלמה מהם הלכה, אלא כדי ליתן גדולה להלל', ופירש הראב"ה קושיית הירושלמי, דאחרי שהוא דבר הרגיל, ואי אפשר לשבע שנים בלא שיחול כן, איך יתכן ששכחו הלכה זו ולא ידעו אם הפסח קרב בשבת.

אך בהמשך דברי רבינו שם ציין לשו"ת מהר"ל סימן קנז ד"ה הא, שכתב דצריך לומר שכיון שהיו מקדישין את החודש על פי הראיה, לא אתרמי בימי בני בתירא שיחול י"ד בשבת, ולכן נתעלמה מהם הלכה. עוד ציין רבינו שם לשו"ת **תרומת הדשן** ח"א סימן קכ, שכתב כעין זה, שאף על פי שהיו בני בתירא נשיאים, והיאך שכחו מה עשו בשנים הראשונות, ועל כרחך צריך לומר שלשנים מרובות לא חל להם ערב פסח בשבת, ולכן נשתכח מהם הדבר אף על פי שהוא מילתא דציבורא (ועיין שם במהר"ל ובתרומת הדשן שכתבו כן גם לגבי רבינו הקדוש - שלא אתרמי כן בימיו, ואכ"ל), ובגוף תמימת הירושלמי, ראה מאמר 'בואו חשבו'ן' לבעל **היפה עינים** - נדפס בסוף מסכת ערכין - באריכות נפלאה.

ב והביא שם רבינו סמוכין לסברא זו מכמה וכמה מקומות,

שבת, רק דגזירת הכתוב בעלמא הוא, דהבניין אין זמנו בשבת, והוא כמו לילה, דגזירת הכתוב הוא דאין זמן הבניין בלילה, כמבואר בשבועות (שם) טו.

ברם, רבינו ביטל את דברי עצמו תיכף ומיד, שאין משמעות הגמרא כן, וז"ל: "מיהו לשון הדרשא דיבמות שם (ו). 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו' וגו', דמוכח דכוונת הסמיכות דאף על גב ד'מקדשי תיראו' מכל מקום 'את שבתותי תשמורו' לבל לחלל שבת על ידי הבניין, אם כן משמע דהאיסור מפאת חילול שבת על ידי המלאכה".

מלאכת בניית המקדש היא 'מלאכת מחשבת' ואין בה פטור 'אינה צריכה לגופה'

וכתב לבסוף "דקושיא זו טעות", שהרי כל עיקר פטור מלאכה שאינה צריכה לגופה אינו אלא משום שאינה 'מלאכת מחשבת', ומלאכת בניית המשכן נאמר בה שהיתה 'מלאכת מחשבת', ואם כן אף נאמר כדברי הרשב"א שכל מלאכה שהיא צורך מצוה נחשבת מלאכה שאינה צריכה לגופה, מכל מקום מלאכת המשכן החשיבה אותה התורה למלאכת מחשבת, ולא שייך בה פטור מלאכה שאינה צריכה לגופה.

העולה מזה, שוודאי פשוט שאף לרבי שמעון יש איסור בנין בית המקדש בשבת, יהיה הטעם אשר יהיה. ואם כן קמה וניצבה הערת רבינו הנ"ל מדוע בזמן הזה נחשב ערב פסח שחל בשבת לזמן שחיטה, הרי אי אפשר לבנות את המקדש.

חידוש ה'אבני שהם' שקיום רצון המשלח נחשב 'צריכה לגופה'

הגה"ח ר' שאול משה זילבערמאן ז"ל אבד"ק וויערשוב - אשר אליו ממוענת התשובה הנ"ל בבן פורת, כתב לתרץ גוף קושיית רבינו על דברי הרשב"א, שאם כן שצורך מצוה נחשב 'אינה צריכה לגופה', מדוע יהא איסור בבנין המקדש.

והביא מספר **מגיני שלמה** (פסחים עג.) שאם ציווה אדם לשלוחו לשחוט לו קרבן פסח, והיה סבור המשלח שחייב בקרבן פסח, ואליבא דאמת לא היה חייב ולא היה בזה מצוה, ושחט השליח, אין זה נחשב מלאכה שאינה צריכה לגופה, שכוין שהשליח צריך לעשות רצון המשלח ויש למשלח הנאה מזה שעשה השליח ציוויו, הרי זה מלאכה הצריכה לגופה, עיין שם. ומבואר מזה שכל שעושה כדי לקיים הציווי שנצטווה הרי זה בגדר מלאכה הצריכה לגופה.

ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ברם, **הרה"ק מקליזנבורג זצוק"ל** בשו"ת **דברי יציב** או"ח סימן קלט אות י ד"ה אך, כתב לדחות הבנה זו, וז"ל: "בהתבונני בגוף דברי הרשב"א, לא יכלתי להבין אנה מצאו האחרונים בדבריו שתקנון מצוה משוי אין צריכה לגופה. דכד מעיינת שפיר בדבריו שם בשבת ק"ה ע"ב ד"ה חמתו ובדף ק"ה ע"א ד"ה כל המקלקלין, נראה להלכה שדיבר דוקא בכחאי גוונא דמת, דיתור נוח היה לו שלא היה מת ולא היה מצוה לקבורו, בכחאי גוונא המצוה אינו עושה לצריכה לגופה, או בכחאי גוונא דהמלאכה מצד עצמה הוי קלקול ואין צריכה לו אז מכת המצוה - אינו מתחשב לו לצריכה לגופה, אבל זה פשיטא דהמצוה אינו מגרע המלאכה - שיהיה מכת המצוה 'אין צריכה לגופה', ודו"ק וזה ברור".

ט) והוסיף שם רבינו השוואה נפלאה, וז"ל: "וכעין זה שריפת קדשים - דליתא ביום טוב, מבואר בירושלמי שבת (פ"ב ה"א), דאינו מפאת איסור מלאכת יום טוב, רק דאין זמן מצוה זאת ביום טוב, ואפילו הלבד מערב יום טוב ויגמר הביעור ביום טוב אסור". ויסוד זה כתב עוד **בגליוני הש"ס** ביצה כז, ברש"י ד"ה חלה, ועיין שם שהוסיף לומר, שמאחר ואין זמן ביעורם בשבת ויום טוב, אם עובר ומגרעם הרי זה מבטל מצות שריפת קדשים, כיון ששורפן שלא בזמן המצוה.

י) עיין שם בפתח התשובה, מפליג בשבחו ומתארהו: "כבוד הרב המאור הגדול החריף ובקי חרוץ ושנון זית רענן".

פסח תקס"ה לפ"ק", דאיתא שם: **"הגאולה צריכה להיות בט"ו ניסן"** כאשר היה בימי קדם עת רצון (ראה תנחומא בא סימן ט), והקבלה בידינו (עיין ראב"ד סוף ערויות ד"ה ותחמים) שאלהיו יבוא לבשר את ישראל יום אחד טרם הגלות נגלות אלינו המורה צדק, וכבר מובטח להם לישראל שאין אליהו בא לא בערב שבת ולא בערב יום טוב (עירובין מג), אך כל זה בשאר ערב יום טוב, וטעמא דמילתא, משום שישאל טרודין בהלכות שבת ויום טוב, מה שאין כן בערב פסח שחל בשבת שכבר מוכן הכל מערב שבת, **יוכל לבוא בערב פסח**, לכך קורין היום הפטרה זו".

סברא להתיר בנין בית המקדש בשבת לפי דעת רבי שמעון

אמנם, גוף הדין שהביא רבינו משמיה דגמרא (שבועות שם) שאין בנין בית המקדש דוחה שבת, יתכן שאינו דבר מוסכם ובפלוגתא שנוי, וכסברא שהעלה רבינו בשו"ת **בן פורת** (ח"א סימן ז בסוף התשובה), שלפי רבי שמעון הפותר במלאכה שאינה צריכה לגופה, שמא יהא מותר לבנות את בית המקדש בשבת.

וזאת על פי המבואר **ברשב"א** (שבת קה:) שכל שעושה המלאכה לצורך מצוה, הרי זה נחשב כמלאכה שאינה צריכה לגופה, ופטור עליה לרבי שמעון. ואם כן אף כאן, כיון שהבנין הוא רק לצורך מצוה, היינו לקיים מצות התורה שציווה לבנות את בית המקדש, או לצורך מצות הקרבת הקרבנות, ואם כן הרי מלאכה שאינה צריכה לגופה, ויהא מותר לבנות את בית המקדש לפי דעת רבי שמעון.

אבל באמת יעוין שם שפשוט לו לרבינו שאין הדין כן, ובוודאי "קשה לומר דלרבי שמעון באמת בניין בית המקדש מותר מן התורה בשבת, וסתימות הגמרא שבועות שם (טו): דאפילו יום טוב אינו דוחה", ולא נמצא רמז חידוש זה - שלרבי שמעון יהא מותר לבנות המקדש בשבת - בשום מקום.

איסור הבנין בשבת - משום חילול שבת או שאין זמנו אז

אלא שקשה באמת, מדוע יהא אסור הבנין בשבת לרבי שמעון. ובתחילה רצה רבינו לחדש, שאיסור בנין המקדש שבת לרבי שמעון אינו מצד איסור שבת, אלא גזרת הכתוב בעלמא, ובלשונו הצחה: "ויש לומר, דלרבי שמעון דרשא דיבמות (ו): דאין בניין בית המקדש בשבת, לא יהיה מפאת איסור

כשחל בערב שבת - אם נחשב 'זמן שחיטה' מחמת שיכול להבנות המקדש בידי שמים

ובפרט בערב פסח שחל בשבת, צידד רבינו שם שאין להחשיב אחר חצות לזמן שחיטה, שכן לכולי עלמא אי אפשר כלל שיבנה המקדש, שהרי אין בנין בית המקדש דוחה שבת (שבועות טו). ואם משום שבת המקדש העתידי יבא מן השמים, כמבואר ברש"י ראש השנה (ל ד"ה לא צריכא), שאף שאין בנין בית המקדש דוחה שבת ויום טוב, הני מילי בנין בידי אדם, אבל בנין העתידי לבא - בידי שמים הוא. מכל מקום "זהו דבר ניסי, ויש לעיין אי חשיב 'זמן' מפאת מה שאפשר שיבוא מן השמים", ודו"ק. ועיין שם שהאריך עוד לדון מצד דין 'אין מחנכין המזבח אלא בתמיד של שחר' (מנחות מט.), הובאו הדברים בארוכה **בהגדה של פסח** (מאמר כז).

גודל קדושת הארת יום ערב פסח החל בשבת

אמנם יצויין, כי הגם שצייד רבינו לומר שאינו 'זמן שחיטה', מכל מקום מצאנו בספרים הקדושים בגודל מעלת זמן זה של ערב פסח שחל בשבת גם בזמן הזה, כמו שכתב בקדשו **הבני יששכר** (ניסן מאמר ד סוף דרוש יג), בלאר מחלוקת בני בתירה והלל (פסחים טו). - אם מקריבים קרבן פסח בשבת - לפי דרכו, וסיים בדיבורי אש להבת קודש: "בני בתירה חשבו שבזמן הפסקת הנבואה אין לדחות השבת לקרבן פסח, עד שבא הלל ולמד דענין מה שהפסח דוחה שבת אינו מבואר בתורה בפירוש, רק נלמד בדרך נסתר בגזירה שוה, להורות לנו דגם בימי הסתרת פנים ואין חזון נפרץ, עם כל זה **המשכילים בחכמה נפשם מרגשת ויודעת מאד גודל קדושת הארת היום הנעשה בגבהי מרומים**, עד שממש וישפע שפע לנפשותינו ורוחותינו ונשמתינו להוציאם לחירות מן שעבוד הטומאה ולטהרם ככסף מזוקק שבעתים".

ערב פסח שחל בשבת מסוגל לגאולה

ומבואר עוד בספרן של צדיקים אשר יום זה מסוגל הוא לגאולה, יעוין דרשות **חתם סופר** (דרוש לשבת הגדול תקפ"ח עמוד רמז), וז"ל: "יום טוב ראשון של פסח בשעת כניסתן לארץ שהוא פסח גלגל, היה ערב פסח בשבת... אשר מזה נראה **שזמן כזה ראוי לגאולה יותר**, שהוא יום שנבראו בו שמים וארץ והעולם", וביאר בזה שם הטעם שמפסירים 'ערבה'.

וכן מצאנו בתורת **הרה"ק מרימנוב זי"ע** - בספר **מנחם ציון** שבת הגדול "בסעודת ליל שבת ערב

ואי אפשר שיחשב זמן זריקה, כיון דאין קדושת מקדש במציאות כלל". וראה שם עוד פיסקא ר.

ח) לשון הגמרא שם 'אין בנין מקדש דוחה יום טוב', אך עיין שם ברש"י ד"ה אין, שעיקר דין זה נאמר על שבת, אלא ש"מים טובים נמי איקרו שבתות". ועיין **בגליוני הש"ס** שבת ט: ד"ה י"ט, שציין לדברי רש"י אלו בתוך רשימה ארוכה של ציונים נפלאים אודות דברי הגמרא שם 'יום טוב ושבת כי הדידי ניהו'. ועיין עוד **בגליוני הש"ס** ברכות מט. ד"ה יתיב.

ו) ספק כיוצא בזה - אם דבר נסיי וסגולתי בכחו לקבוע המציאות והדין, מצינו לרבינו כמה וכמה נידונים: "יש לעיין אם השקאת סוטה יש בה משום מלאכה דנטילת נשמה, כיון דהיא מיתה נסיית", **גבורות שמונים** אות מו ד"ה ועוד: "דנתי בחידושי על הל"ט מלאכות דאין חיוב על מלאכה אם היא פועלת רק בכח סגולה ונס ולא בכח טבעי", **אוצרות יוסף** י"ד קונטרס ב אות כט (וכפל דבריו אלה בכתב יד קדשו בקונטרס 'מילי דשבתא את לו); שם אות מב; אם "חיות נסיי חשיב חיות", שם אות כט.

ז) וראה **אמרי נועם** פרשת פקודי ד"ה ביום, שהביא דבריו, והוסיף עוד לאמר: "הנה קביעות זה השנה שנת תרל"ו שהוא שבת ערב פסח הוא **דבר חשוב ויקר מאוד**, כי גם **גאולה העתידה תהיה בקביעות כזו**, כאשר מבואר בשם הצדיק מהר"מ מרימנוב... וכמו כן נביטת ישראל לארץ ישראל היא אז הקביעות שבת ערב פסח, כן ב' באדר משה מת (במילה יג), וד' באדר היה ז' ביום ו'.

אלא שהמעין החכמה הקשה מכח זה על המפורש בגמרא סוכה (מא.), בטעם תקנת רבן יוחנן בן זכאי משחרב בית המקדש שיהיה יום הגף כולו אסור, משום שמזהרה יבנה בית המקדש, ויבואו לאכול מן החדש משעה שהאיר המזרח ולא ימתינו עד הקרבת העומר, ומבואר שם שהחשש הוא שמא יבנה ב'חמיסר'. והקשה המעין החכמה, שהרי בנין שלעתיד שיבוא מן השמים אין לנו לחשוש כלל שיבנה בפסח וכנ"ל. ועל כל פנים איך שיהיה, מפורש בגמרא שיכול להבנות המקדש בפסח, ואם כן הוא הדין בערב פסח שחל בשבת.

המקדש העתידי לא יצטרך קידוש כלל

ובגוף קושיית המעין החכמה כתב רבינו (שם פסקא קצב) לתרץ בפשיטות, וז"ל: "דהא איכא פלוגתא דתנאי ואמוראי בזה - אי קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבא או לא (עיין מגילה י. שבעות טז.), **והרמב"ם** ז"ל פסק להלכה בהלכות בית הבחירה (פ"ו הי"ד) ובהלכות מעשה הקרבנות (פ"ט הט"ו) דקידשה לעתיד לבא.

"ואם כן לפי ההלכה, הא לא יהיה המקדש דלעתיד נצרך לקידוש כלל, ולא יהיה בו קידוש כלל, דקדושה הראשונה כבר קידשה גם לעתיד לבא. ואם כן תו הא בטלה סברא הנ"ל - דראוי להיות הבניין בעצרת דייקא כדי שיתקדש בשתי הלחם, דהא לא יהיה אז קידוש כלל וכלל, ואם כן שפיר אפשר שיהיה הבניין גם ביום טוב של פסח, או בליל י"ו. ועל כן לפי ההלכה שפיר חשש רבן יוחנן בן זכאי לזה, ושפיר התקין שיהיה יום הגף כולו אסור."

אין חינוך הבית בפסח משום 'אין מערבין שמחה בשמחה'

סברא נוספת שאין לחשוש שיבנה בית המקדש בחג הפסח, מצינו בשו"ת **ראשית ביכורים** (ח"ס סימן ד) - הביאו רבינו **בגליוני הש"ס** סוכה (מא.) בתוספות ד"ה א, שהביא שם קושיית המעין החכמה הנ"ל, והוסיף להקשות מה החשש שיבנה בית המקדש בפסח - עד שהוצרך רבן יוחנן בן זכאי לתקן שיהא יום הגף כולו אסור, הלא מבואר במועד קטן (ט.) שאי אפשר כלל שיהיה חינוך הבית ביום טוב, משום אין מערבין שמחה בשמחה. וסיים עלה רבינו: "ויש לדבר בכל זה, ואין הגליון מספיק".

יש בו מהות זה, וכאשר יהיה אפשר - היינו לעתיד - הרי יהיה בפועל כן, ובשלמא אם אין זמן בנין בית המקדש בפועל בעצרת בשום פעם, אז אין סברא למידרשה לקרא אעצרת מפאת המהות לבד, אחרי שאינו בפועל בשום פעם, ומה שאין כן אחרי שכן הוא בפועל לעתיד, והמהות הרי יש תמיד אלא דאי אפשר, אם כן שפיר אית לן לפרושי לקרא אעצרת, מפאת היותו זמן בנין בית המקדש בפועל לעתיד, ויש בו המהות של בנין בית המקדש בעצם תמיד, ודו"ק הטיב."

ונמצא לפי זה, שמה שלומדים מלאכות שבת מהמשכן, אין הכוונה שלומדים דווקא אותם מלאכות שעשו בפועל במשכן, אלא שכל מלאכה שסוף סוף היתה צריכה להעשות כדי שיוכלו להקים המשכן הרי היא מלאכה לענין שבת, ואף שבפועל לא עשו אותה לצורך המשכן.

ולפי זה - מיישב הטעם הצבי - לא אכפת לנו כלל במה שהמלאכות שנעשו במשכן היו לצורך מצוה והינם 'מלאכה שאינה צריכה לגופה' משום כך, שהרי בלא הכי הלימוד הוא רק מהמלאכות שהוצרכו סוף סוף להעשות, ואף שלא נעשו כלל לצורך המשכן ולצורך מצוה.

סברא שהמקדש העתידי אינו יכול להבנות כלל בערב פסח

עוד יש להעיר, שאף שבית המקדש שלעתיד יבוא בנוי מן השמים, מכל מקום לפי סברת קושיית ספר **מעין החכמה**^א (פרשת תרומה מצות עשה מד ד"ה וראיתי - ד"ה ונראה) "המפורסמת" - שהביא רבינו **באוצרות יוסף** (דרשה לשבת שובה פסקא קטן, הובא בהגדה של פסח מאמר שס), אשר לפיה ביום טוב של פסח אין לחוש כלל שיהיה בנין בית המקדש, מתעצמת הערת רבינו שבזמן הזה אין כלל זמן שחיטה, והיה ראוי להיות החמץ מותר אחר חצות.

וזה, כי בגמרא שבועות (שם) אמרו שראוי לקידוש העזרה להיות בשירי מנחה של חמץ, דומיא דירושלים, ומנחת חמץ שייכת רק בשתי הלחם הבאים בעצרת. אלא שאין מתקדשות בשתי הלחם משום דלא אפשר, "דהכי נעביד, נבנייה מאתמול ונקדשה מאתמול, שתי הלחם בשחיטת כבשים הוא דקדשי, נבנייה מאתמול ונקדשה האידנא, בעינן קידוש בשעת הבניין, ניבנייה ביום טוב ונקדשה ביום טוב, אין בניין בית המקדש דוחה יום טוב."

ואם כן, דקדק המעין החכמה, במקדש העתידי לבוא שיבוא מן השמים, ויכול להבנות גם ביום טוב וכדברי רש"י הנ"ל, שוב הרי ראוי שיהיה הבנין רק בעצרת, כדי שיתקדש בשתי הלחם^ב. ולפי דבריו נמצא בוודאי שגם לא יבנה בערב פסח שחל בשבת, ומטעם זה עצמו - שרק בעצרת ראוי שיבנה בית המקדש, העתידי, כדי שיהיה אפשר לקדשו בשתי הלחם.

ובמה "סברת הקושיא" רצה רבינו לפרש דרשת המשנה תענית פ"ד מ"ח 'וביום שמחת לבו' - זה בנין בית המקדש, שלא כפירוש **הרע"ב** דקאי על יום הכיפורים, רק דקאי על עצרת, שכן מצאנו בו ענין בנין בית המקדש לעתיד, ראה שם שכתב: 'ודרש' 'וביום שמחת לבו' זה בנין בית המקדש - אעצרת, הרי הוא נכון מאוד, דהרי כן באמת לעצרת מהות בניין בית המקדש, דכל בנין בית המקדש הרי ראוי להיות בעצרת מפאת הקידוש בשתי הלחם, אלא דאי אפשר, אבל בעצם הרי

וכתב ליישב בזה קושיא שכתב לו הגאון ר' **מאיר דן פלאצקי** ז"ל בעל **'הכלי חמדה'** על דברי הרשב"א, שאם צורך מצוה לא נחשב מלאכה הצריכה לגופה, אם כן מדוע מלאכות המשכן נחשבות צריכה לגופה, הרי כל עיקר הבנין אינו אלא משום צורך מצוה, שציווה הקדוש ברוך הוא לעשות משכן.

וכתב הרב מויערשוב שלפי דבריו נחא, שמאחר שציווה הקדוש ברוך הוא, הרי לדידן נחשב מצוה הצריכה לגופה, שכן יש לנו צורך חשוב לקיים מה שנצטוונו. ומה שמבואר ברשב"א שצורך מצוה אינו צריכה לגופה, אין זה אלא בקבוצת מת וכיוצא בזה, שאף שציווה אותנו הקדוש ברוך הוא לקבוצת המת, מכל מקום לא ציוונו לחלל שבת בקבוצה זו, אם כן אין זה נחשב שעושה רצון מי שציווה.

ועל פי זה כתב ליישב כמין חומר גם קושיית רבינו. שמאחר ולעתיד לבא כשיהיה זמן בנין בית המקדש והקדוש ברוך הוא יצוה אותנו לבנותו, אם כן אם נבנה אותו בשבת ויום טוב שפיר יהיה נחשב מלאכה הצריכה לגופה, שכן נקיים בזה ציווי של הקדוש ברוך הוא, ולכן שפיר יהא איסור בבנין בית המקדש.

בקושיית האדמו"ר מקלויזנבורג שמלאכות המשכן היו צורך מצוה

כעין הערת הכלי חמדה הנ"ל על דברי הרשב"א, מצינו שהעיר הרה"ק מקלויזנבורג זצ"ל בשו"ת **דברי יציב** (או"ח סימן קלט אות י' ד"ה ושו"ר) על רבינו עצמו, מדוע הקשה רק שיהיה מותר לבנות המקדש בשבת ויום טוב לרבי שמעון, והיה לו להקשות יתר על כן, שהרי כל עיקר ל"ט מלאכות שבת ילפינן ממלאכות המשכן, ואם כן אדרבה נלמד משם שגם לצורך מצוה נחשב מלאכה הצריכה לגופה, שהרי כך היה במשכן.

ברם בשו"ת **טעם הצבי** (סימן אות ז' ד"ה סיימתי) להגה"ח ר' **צבי יצחק אברמוביץ** ז"ל - רב דחסידי גור בחצור, יצא להצדיק דברי רבינו, על פי דברי **הפני יהושע** (שבת עה. ד"ה פסקא) שמסתמא לא היו חורשים וזורעים במדבר את הסמנין שהיו צריכים עבור מלאכת המשכן, שהיו סמנין אלו מצויים בידם, אלא מאחר ושייך חרישה וזריעה באותן סמנין, לכן חייבים על חרישה וזריעה, עיין שם.

יא להגאון ר' **נח חיים צבי בערלין** ז"ל, מגדולי חכמי אשכנז לפני כמאתיים שנה, וכיהן בערוב ימיו כרב קהילות אה"ו. ספרו 'מעין החכמה' כמו גם שאר ספריו - 'עצי אלמגוים' ו'עצי ארזים', היו נערצים בפי גאוני הדורות, ומוזכר בשו"ת נודע ביהודה - שהיה מבוגר ממנו בהרבה; בספריי החיד"א; שו"ת רבי עקיבא איגר; שו"ת חתם סופר; שו"ת שואל ומשיב; שו"ת אבני נזר; ועוד. גם רבינו מביאו הרבה פעמים. נסתלק בחודש אדר שנת תקס"ב.

זיגנת חרצים

מכתבי הלומדים עם הארות ומשא ומתן במשנת רבינו

בנים' דייקא, היינו כמו אב שנקרא 'אב' ויש לו כבר רחמי האב אפילו כשהבן עדיין לא נקרא בן, דהיינו על עובר במעי אמו, 'כן תרחם ה' עלינו', רצה לומר, גם לנו, אף על גב דלא זכינן עדיין להקרא בן, עם כל זה הרי אותה נקרא אב ויכמור רחמי האב על הבן. ואתי שפיר דנקט 'אב' דייקא, דלזכות לבחינת רחמי האם הרי מוכרחים להיות מקודם בחינת בן, והבן.

ב עוד יש לומר על פי הנ"ל באופן אחר קצת, על פי

לעובר שאין לו מציאות לעצמו, ודו"ק.

הכ"ח בברכת התורה, יזכרו הש"ת להפיץ אורה, תורת רבינו שר התורה, הן מה של' נדפסה, והן את חמודה גנוזה הצפונה לעת עתה, י"ה' שתהיה חלקכם בהפצת אורו בשלימותא, ורבינו יהיה לנא להון ולכון מליץ יושר להוושע בכל מילי דמיטב ובתשועת עולמים במהרה בימינו אמן

כעתירת וברכת ידידכם אחד מקוראי עונג בגליונכם

הק' דוד צבי הירש מייזליש

בלאמאור"ה הגה"צ מוהר"ב שליט"א מלונדון
בן אא"ה הגה"צ מווייצען זצלה"ה

[וידוע דביקורת בתורת הגאון מהר"י ענגיל זצ"ל, ובהיותו על ציונו הקדוש השתטח שם בתחינה שיוכה להשיג הספרים שלא היה לו עדיין, וישועות באה, ואכמ"ל]

חול המועד

במשנת רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זיע"א

~ מתוך: לקח טוב; בית האוצר; גליוני הש"ס ~

לבטל, אם הוא רק בתקנות וגזירות דרבנן, אבל במלאת דהוי מן התורה, אלא שמסרו הכתוב לחכמים, כמלאכת חול המועד (ראה חגיגה יח.) וכדומה, אם יכולים בית דין אחר לשנות הדין מכפי מה שאמרו בית דין הקודמים.

מי אמרין, דכיון דמסרו הכתוב לחכמים, על כן הרשות ביד כל בית דין גדול מחבירו לדון כפי מה שדעתו נוטה, או דילמא, הואיל ועצמותו מן התורה, אלא שמסרו הכתוב לחכמים, אם כן מיד כשפסקו בית דין הראשון כך - על דרך משל, נעשה ממנו דאורייתא גמור, הואיל ומן התורה הוא, רק שמסרו הכתוב לחכמים, וכמו דמלאכת חול המועד נחשב איסור תורה מפאת זה וכנודע (ראה בית יוסף או"ח סימן תקל ד"ה ולע"ד; תוספות יום טוב שביעית פ"ז מ"ג ד"ה ולא בנבלות), ושוב אין כח ביד בית דין אחר לבטלו אפילו בגדול ממנו בחכמה ובמנין, כמו שאין יכולים לבטל דין אחר דאורייתא, ודו"ק היטב מאוד.

והנה בירושלמי מועד קטן (פ"ב ה"ג) איתא וז"ל: אמר רבי בא בר ממל, אילו היה לי מי שיומנה עמי, התרתי בשר בכור להישקל בליטרא, והתרתיו שיהיו עושין מלאכה בחולו של מועד. כלום אסרו בשר בכור להישקל בליטרא - לא כדי שיהיו מוכרין אותו בזול, והן מערימין עליו ומוכרין אותו ביוקר. כלום אסרו לעשות מלאכה בחולו של מועד - אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ויגיעין בתורה, ואינן אוכלין ושתיין ופוזזין, עכ"ל.

ואם כן, לדיעות הסוברים דמלאכת חול המועד דאורייתא אלא שמסרו הכתוב לחכמים, אם כן מבואר דגם בכהאי גוונא יכולים בית דין אחר לבטל.

ואולם ירושלמי הנ"ל, לכאורה בלאו הכי הוא דלא כדיעות הנ"ל. דהא מוכח מן הירושלמי דהיה מתיר מלאכת חול המועד לגמרי, וזה וודאי אי אפשר לדיעות הנ"ל, שהרי מסר הכתוב לחכמים רק לומר איזה מלאכה אסורה ואיזה מותרת, וכמבואר בחגיגה (שם), ואם כן הרי אין בידם להתיר לגמרי. ועל כרחך דסבירא ליה לרבי בא בר ממל, דכל עיקר מלאכת חול המועד דרבנן.

ודע דיש לעיין בירושלמי הנ"ל, דאמר 'אילו היה לי מי שיומנה עמי התרתי' כו', והרי אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול הימנו בחכמה ובמנין. ודוחק לומר, דרבי אבא בר ממל החזיק עצמו לגדול יותר ממתקני איסורים הנ"ל, דהם איסורים נזכרים במשנה.

ואולי כוונת 'אילו היה לי מי שיומנה עמי' היינו אילו היה עמי גדול בחכמה ובמנין יותר ממתקני האיסורים - התרתי כו', והוא על דרך שאמרו בגיטין (לו:), אי איישר חיל יותר מהלל - אבטלינהו.

ואולם נראה יותר, דכוונת רבי אבא בר ממל, דכאן לא שייך הא דאין בית דין יכול לבטל כו', ואפילו לדיעות (ראה רמב"ם הלכות ממרים פ"ב ה"ב; רמב"ם במלחמות פסחים טז: מדפי הר"ף) דאף על גב דבטל הטעם לא בטלה התקנה. משום דכאן לא לבד שבטל הטעם, רק דנעשה עוד חיפוך כוונת המתקנים, דתיקנו כן כדי שימכר בזול, ונהפך הוא דנמכר ביוקר, וכן איסור מלאכת חול המועד תיקנו כדי שיהיו עוסקין במצוה, ואדרבה עוסקין בדבר שהוא הפוכו, ועל כן בכהאי גוונא גם בית דין קטן יכול לבטל. רק שעם כל זה לא רצה לסמוך על עצמו, ואמר 'אילו היה לי מי שיומנה עמי' כו', כן יש לומר, ובאתי רק להעיר.

בערוך לנר שם דחה, שרש"י נקט שתי חלוקות מצוות שרגילין לבא ביחד, כגון ליטול לולב לישב בסוכה או להניח תפילין להתעטף בציצית ודאה עוד שם.

(ד) וראה **בית האוצר** מערכת א כלל ס אות יא ד"ה ואולם, מה שדן רבינו בזה.

(שמות כג, טו) - לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר, אינו צריך, קל וחומר, ומה ראשון ושביעי שאין קדושה לפניו ולאחריהן - אסור בעשיית מלאכה, חולו של מועד שיש קדושה לפניו ולאחרי - אינו דין וכו', עד כאן.

ולכאורה תיקשי לדעות הסוברים (רש"י מועד קטן יא: ד"ה אלא; רשב"ם פסחים קיח. ד"ה כל) דמלאכת חול המועד אסורה מן התורה, וקראי דסוגיא דחגיגה הנ"ל לאו אסמכתא בעלמא נינהו - כי אם דרשות גמורות, דאם כן העושה מלאכה בחול המועד יתחייב מלקות - לפי מאי דיליף ליה מ'את חג המצות תשמור', ועיין שם ברש"י (חגיגה שם ד"ה את) שכתב: וכל 'תשמור' אזהרת לא תעשה הוא, שומרה מן המלאכה, עכ"ל. ואם כן, הוא כמו דאמרין בעלמא (עירובין צו: סוטה ה.) ד'השמר' פ'ן ו'אל' הוי לא תעשה, ואם כן ראוי שילקה עליו.

ואין לומר דאין הכי נמי, דאם כן מאי קאמר רבי יונתן דאינו צריך - דאיכא קל וחומר מראשון ושביעי, הא שפיר צריך קרא למלקות, דאי מקל וחומר - הא אין עונשין מן הדין (מכות ה:).

וצריך ליישב, דהילפותא לדעות הנ"ל הוא רק מתיבת 'את', דכתיב 'את חג' וגו', דתיבת 'את' הוא ריבוי, ואתי לרבות חול המועד, ועל כן גם מקרא אין בו מלקות, כמו שאין מלקות בחצי שיעור - הואיל ונלמד רק מריבוי ד'כל חלב' (ויקרא ז, כג; עיין יומא עד.) וכנודע (ראה תוספות פסחים מד. ד"ה לענין; מגיד משנה הלכות מאכלות אסורות פ"ג ה"ו).

אמנם, לדעת הרב המגיד (הלכות מאכלות אסורות פ"ב ה"א) דכל שהאיסור נודע וזולת הקל וחומר אז שפיר עונשין על ידי הקל וחומר, עדיין יוקשה, דמאי קאמר רבי יונתן 'אינו צריך' - קל וחומר' וכו', דהא שפיר צריך קרא, דאי מקל וחומר לבד הא אין עונשין מן הדין, מה שאין כן השתא דכתיב קרא לאסור - שפיר מועיל הקל וחומר למלקות.

ויש לומר, דהא דאין מזהירין ועונשין מן הדין, היינו רק כשבאין ללמוד איסור על דבר חדש, כמו אחותו בת אביו ובת אמו - מבת אמו לחוד ובת אביו לחוד (מכות שם), וכן תמורת טוב ברע מתמורת טוב בטוב (תמורה ט.), מה שאין כן שם דנדין רק תוספת זמן באיסור המפורש כבר ביום טוב - ודנין דנוהג גם בחול המועד, אולי תוספת זמן מיחשיב רק גילוי מילתא בעלמא (עיין סנהדרין עו: 7).

מלאכת חול המועד - שמסרה הכתוב לחכמים אם בית דין אחר יכול לבטלו

אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו, אלא אם כן גדול הימנו בחכמה ובמנין (עדיית פ"א מ"ה). יש להסתפק, הא דבגדול בחכמה ובמנין מיהת יכולים

(ב) שהוכיח מדברי תוספות שבת קמח: ד"ה לא, דכל היכא דקתני 'ביום טוב', דווקא ביום טוב קאמר, ולא בחול המועד.

(ג) וראה רש"י סוכה מז. ד"ה מצות הרבה, שכתב: 'ליטול לולב לישב בסוכה', להניח תפילין להתעטף בציצית. **ובמלא הרועים** שם כתב: "משמע דסבירא ליה לרש"י, דבחול המועד מניח תפילין". אך

אם חול המועד בכלל 'יום טוב'

בבבא מציעא (צ.), מי אמרין, כי אמרין אמירה לנכרי שבות - הני מילי לענין שבת דאיסור סקילה, אבל חסימה דאיסור לאו - לא. ובתוספות (ד"ה אבל) כתבו: אף על גב דבמסכת מועד קטן (יב.) אמרין, דבשביעית וחולו של מועד אסור אמירה לנכרי, התם משום דשבת ויום טוב חדא מילתא היא, וגזרו אטו שבת, עד כאן.

ומאי דמוכח מתוספות דכאן, דחול המועד הוא בכלל יום טוב וקרוי 'יום טוב', יש לעיין מכמה דוכתי. ועיין **רי"ף** מגילה פרק הקורא עומד (יג. מדפי הר"ף) בשם הירושלמי (שם פ"ד ה"א), משה תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חודשים ובחולו של מועד כו', ומשמע דאין חול המועד בכלל 'יום טוב'.

וכן בשו"ת **הרשב"א** (ח"ד סימן רסב ד"ה ואפילו) בשם הירושלמי תענית (פ"ב ה"ב), בכל מתענין חוץ משבתות וימים טובים וראשי חודשים וחולו של מועד כו', ומשמע גם כן כנ"ל. ועיין שו"ת **שבות יעקב** חלק אורח חיים (ח"א סימן כה) 2.

הוצאות חול המועד

בביצה (טז.), תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חזוהו, כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכיפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת ימים טובים וכו', שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו.

עיין רוקח (סימן רכח ד"ה בפסיקתא), הביא לשון **הפסיקתא** (דבר כהנא, פסקא כח ד"ה תני), מראש השנה נקצצין מזונותיו של אדם, חוץ ממה שמוציא בימים טובים ובשבתות ובראשי חודשים וחולו של מועד כו'.

מנהג מקום ה'אגודה' להניח תפילין בחול המועד

עיין בחידושי אגודה שבסוף שו"ת מהר"י ווייל (עמוד קסד ד"ה מקום) שכתב, וז"ל: אבל דבר החוצץ בין הלולב ובין היד - הוי חציצה, ולכך מסירין ציצית ותפילין מן היד ונשים טבעותיהן. אכן נראה לי, דמשום הכי אין צריך להסירו, דדווקא הכא (ראה פסחים נז.) דכריך כולה ידיה, עכ"ל.

ואגב אורחין למדנו, דמנהג מקום האגודה היה להניח תפילין בחול המועד, דאי לאו הכי, לא משכחת תפילין בהדי לולב 3.

מלקות על מלאכת חול המועד

עיין בש"ס חגיגה (יח.) דקאמר, מכלל דתרווייהו סבירא להו דחולו של מועד אסור בעשיית מלאכה. מנא הני מילי, דתנו רבנן, 'את חג המצות תשמור'

(א) עיין מגילה כב; בענין מנין הקרואים בקריאת התורה: "...ומעד דאיכא קרבן מוסף - קורין ארבעה, ביום טוב דאסור בעשיית מלאכה - חמשה". ועיין עוד במועד קטן יב. דאיתא: 'אין מדיירין... לא בימים טובים ולא בחולו של מועד'. ומבואר דחול המועד אין קרוי 'יום טוב'.

יום שני של פסח שנת תרע"ז לפ"ק. כל גדולי ישראל שבוועין מתכנסים בבית מדרשו של האדמו"ר הרה"ק בעל 'אמרי ברוך' מסקאליע זצ"ל המכנים עכשיו את נכדו, בן בכור לבנו האדמו"ר הרה"ק ר' **דוד יצחק אייזיק** זצ"ל, בבריתו של אברהם אבינו עליו השלום. נוכחים שם הגאון בעל 'מחזה אברהם' זצ"ל, הגאון ר' **חיים יצחק ירוחם** אבד"ק אלטשטאט זצ"ל, הגאון ר' **מאיר אריק** זצ"ל, הרה"ק ר' **אברהם יעקב מסאדיגורה** זצ"ל, ורבינו ז"ע.

מעמד הברית החל, ומכל הגדולים והצדיקים שנכחו שם בוחר הרה"ק מסקאליע זצ"ל לכבד את רבינו ז"ע בסנדקאות, כאות וכביטוי לגודל ההערכה וקשרי הידידות ששררו בינו לבין רבינו ז"ע.

אך במקום גדולתו של רבינו שם אתה מוצא ענוותנות. כשמבחינן רבינו שם הגאון בעל 'מחזה אברהם' זצ"ל אבד"ק בראד נוכח בברית, מסרב בתוקף להיות הסנדק ומורה לכבד במקומו את הגאון מבראד זצ"ל.

איך מוטייל תנאי בשמיטת כספים - אף שהוא להוציא - מלווה על תנאי ואינו מתקיים - מדוע יהיו בו איסורי רבית ושמיטה

בגמרא (ג), על מנת שלא תשמיטני בשביעית - אין שביעית משמטת.

עין שו"ת הרא"ש (כלל קח אות טו ד"ה ומה) מה שכתב שם לעניין מלווה על מנת שלא יהא בו איסור ריבית, דאפילו למאן דאמר (כתובות נו.) מתנה על מה שכתוב בתורה בדבר שבממון - תנאו קיים, הני מילי ליפטר ולהחזיק מה שבידו, כגון המקדש על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה (שם), ועל מנת שאין לך עלי אונאה (כאן ג), אבל אם התנה לעבור על דברי תורה - לא, עין שם.

ולכאורה, 'על מנת שלא תשמיטני בשביעית' הוי לעבור בקום ועשה, שנוטל אחר השביעית ממון מן הלווה שלא כדין. ואולי כיון דאין הלווה עובר, לא שייכא סברת הרה"ק, ורק בריבית דגם הלווה מצוה (כבא מציעה עה), ותנאי של כל אחד - שיעשה חבירו איסור, לכן לא מהני.

ואולם לפי זה, במקום שיש פיקוח נפש ללווה - דאין הלווה עובר, יהיה מותר למלווה להלוות על תנאי כזה, וזה וודאי אינו.

ובלאו הכי יש לעיין, דמלווה על תנאי ואין התנאי מתקיים, הוי המעות למפרע גזל ביד הלווה, והלווה גזול למפרע. כמו מִתְּנָה על מנת להחזיר ולא החזיר, דהוי ליה המקבל מתנה גזול למפרע - עין סוכה (מא: רש"י ד"ה החזירו), ואם כן הכי נמי בלווה. ואם כן ממילא מעות הריבית שהלווה נותן, לאו אגר נטר של מעותיו הוא כלל, ורק כדי להציל עצמו מעבירת גזל למפרע הוא נותן, ומדוע אסור, ודו"ק הטיב.

וגם בשביעית יש לעיין בזה, דכיון דהתנה על מנת שלא תשמיטני כו', אם כן אם ישמיטנו - המעות למפרע גזל בידו, וגזל הרי אין שביעית משמטת, ואם כן ממה נפשך צריך לפרוע, ויש לעיין בזה במיתון יותר, ואין כאן מקומו.

זה, מעין סברת פלוגתתם בעניין חצי שיעור באיסורין (יומא עג:), אי החלק חשוב 'חלק' על כל פנים, ודו"ק.

הקרבנות קרבן בסילוק הרשעים

בגמרא (קיא:), אם אתם עושים דין בעיר הנדחת, מעלה אני עליכם כאילו אתם מעלים עולה כליל לפני.

היינו, דסילוק וביעור רשעים מן העולם הוי כהקרבנות קרבן. ודוגמתו עירובין (ט.), מידת הקדוש ברוך הוא, אדם מתחייב הריגה למקום - שותק כו', ולא עוד, אלא שדומה לו כאילו מקריב קרבן כו'.

ועיין שם ברש"י (ד"ה שיומה) דפירש באופן אחר. ולולא דבריו לענ"ד הכוונה כפשוטו, דמיתת המחויב מיתה הוי כקרבן, וזה שמקבל המיתה שחייבו המקום באהבה, הוי כאילו הקריב קרבן זה מעצמו ומדעתו. והוא דוגמת הך דכאן, דמיתת אנשי עיר הנדחת הוי כהקרבנות עולה.

העידו על איש שהוא מצרי שני והוזמו - על אשה שהיא מצרית שניה - על עֶקֶר וסריס שהוא בן גרושה

עין תוספות (ב. ד"ה בעינן) וז"ל: קשיא, היכא שמעדין שהוא מצרי שני, דאינו באין לפסול זרעו, כי אם לפסול (ראה יבמות עו:), אם כן נפסול. ויש לומר, דמכל מקום אשתו נפסלת, דפסלה בביאתה, וכתב (דברים יט, יט) ועשיתם לו כאשר זמם, לו' - ולא לאשתו.

ובחינושי מהרש"ך כאן (כוס הישועות ד"ה בא"ד וי"ל) הקשה, דאם כן על כל פנים במעדין על אשה שהיא מצרית שניה, יופסלו, דהאשה הא אינה פוסלת את הבעל בביאתה (קידושין עז:), עיין שם.

ולא קשה מידי, דאם כן תיקשי נמי בהא דאמר כאן, אמר קרא (דברים שם) לו' - ולא לזרעו, דאם כן במעדין על עֶקֶר וסריס חמה שהוא בן גרושה כו', יופסלו, דהא אי אפשר להיות לו זרע. ועל כרחך, דכיון דהפסול שרצו לפסול הוא פסול הפוסל את הזרע, על כן אף שאי אפשר לו להיות הזרע, מכל מקום לא איכפת לן בזה, ואם נאמר שהם נפסלים ולא זרעם - אף שיולידו זרע, לא יהיה זה 'כאשר זמם', כיון שאותו הרי רצו לפסול פסול הפוסל גם את הזרע.

ואם כן הכא נמי, הרי גילתה תורה רק דהנבעל נפסל ולא הבעל, ואם כן על כל פנים פסול המצריות אשר באשה - הרי הוא פסול הפוסל גם לנבעל, אלא דאי אפשר לאשה לעשות המעשה הזאת, שאי אפשר לה להיות בועלת, אבל עצם הפסול - הרי הוא פסול הפוסל גם לנבעל, ואם כן אם נפסול את העדים ולא נפסול את הנשים הנבעלות מהן, שפיר אין זה 'כאשר זמם', ודו"ק הטיב מאוד.

ואולם קשה לי, לרבי יוסי דסובר ביבמות (טט.). דמצרי שני אין פוסל בביאתו, ואם כן איננו פסול הפוסל כלל, אם כן לרבי יוסי הא דהרא קושיין לדוכתה, דעדים המעדין על אחד שהוא מצרי שני והוזמו, יהיה להם דין מצרי שני מיכאשר זמם, ויפסלו מלבוא בקהל, ודא וודאי קושיא היא. ולומר דבאמת הוא כן לרבי יוסי, הוא רחוק מאוד, וצריך עיון.

מקור איסור החזקה במחלוקת

בגמרא (ק.), כל המחזיק במחלוקת - עובר בלאו, שנאמר (במדבר יז, ה) 'ולא יהיה כקרח וכעדתו'.

בשאלות פרשת קרח (שאלתא קלא): שאלתא, דאסיר להו לדבית ישראל למיעבד פלוגתא, דכיון דקיימי בפלוגתא - אתו למיסנא הדדי, ואמר רחמנא (ויקרא יט, יז) 'לא תשנא את אחיך בלבבך' כו', ואמר רב יהודה אמר רב, כל המחזיק במחלוקת - עובר בלאו, שנאמר 'ולא יהיה כקרח וכעדתו', עכ"ל.

נראה דסבירא ליה להשאלות דהאי 'עובר בלאו שנאמר' כו', אסמכתא הוא. או דהשאלות טעמא דקרא קדרש, דאיסור המחלוקת הוא משום סייג ד'לא תשנא', וכבר הארכתי בלקח טוב (כלל ח) דשייך סייג בדאורייתא.

מהו 'מצוה' ומהו 'שיורי מצוה'

בגמרא (ק.), 'לא יעזוב להם שורש וענף' (מלאכי ג, יט) - שלא יניח להם לא מצוה ולא שיורי מצוה. וברש"י: לא מצוה חמורה ולא מצוה קלה כו'.

ופירושו צריך עיון, דמדוע תיקרא מצוה קלה 'שירי מצוה' ו'ענף', הלא אין מצוה קלה ענף החמורה, והיא מצוה בפני עצמה כמורה, אלא דהיא קלה.

ולולי פירושו, היה נראה הפירוש פשוט, ד'מצוה' היינו גוף מצוה, ו'שיורי מצוה' היינו דברים המחויבים בעשיית המצוות ואין מעכבים בהם, כסמיכה ותנופה ושפיכת שירים בקרבנות ונענוע לולב, דקרינן להו שירי מצוה בגמרא (יומא ה; זבחים קיא: סוכה לח.). וגוף המצוה היא שורש ועיקר, ושאר עשיות המחויבות בה ואין מעכבות בה - כניענוע בלולב - הם ענפי מצוה. ולהם שני עניני שרר גם כן, כי הנוטל לולב יש לו בנטילתו מיד שרר קיום המצוה, דהא מדאגבהיה נפק ביה (סוכה מב.), ואם גם מנענע ועושה המצוה בשלימות הגמור, יש לו גם על זה עוד שרר בפני עצמו.

ועל זה אמר דלא יעזוב להם לא מצוה ולא שיורי מצוה, רק על הכל - הן על המצוות והן על השירים - ישלם שכרם בעולם הזה כדי לטורדם מעולם הבא, וזה פשוט - לולי פירוש רש"י ז"ל.

מחלוקת ר"י ור"ל אם 'חלק' יש חשיבות

הנה פלוגתא דרבי יוחנן וריש לקיש בסוגיין (קיא:), על הכתוב (ישעיה ה, יד) 'לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק', דריש לקיש סבירא ליה למי שמשיר אפילו חוק אחד, ורבי יוחנן סבירא ליה דאפילו לא למד אלא חוק אחד כו'.

דכל התורה אחדות אחד (ראה רבינו בחיי ויקרא א, א ד"ה ודע: גור אריה שמות כ, א אות ג), וכל מצוה כלולה מכל התרי"ג כמבואר בספרי החכמה (וזה"ק פנחס רע"מ רכח: מגלה עמוקות פרשת במדבר ד"ה במדבר), והוי הכל כמצוה אחת.

ואם כן הרי זהו הפלוגתא, דלרבי יוחנן יש אל החלק חשיבות 'חלק' על כל פנים, ומגין עליו בלבתי ירחיב שאול כו'. וריש לקיש סבירא ליה דבעינן קיום כללי, ולא יהיה שיוור אפילו חוק אחד. ואזדו לטעמיהו לפי

(א) וז"ל: 'נוחין לו יסורין שמקבלן מאהבה'.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושב בעולם העליון"
(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באוני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com